

Валентина Миколаївна Кушнір

доктор педагогічних наук, професор

кафедри дошкільної освіти

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Україна

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ВЧИНКІВ І ДІЙ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ЗАСОБАМИ АВТОРСЬКОЇ ДИДАКТИЧНОЇ КАЗКИ

Стаття присвячена формуванню моральної поведінки дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки. Розв'язується актуальна проблема можливостей використання авторської дидактичної казки у моральному вихованні дітей в умовах дошкільних закладів освіти та сім'ї. Визначаються основні вимоги до змісту авторської дидактичної казки, що дозволяють їй виступати в якості засобу морального виховання: доступність та легкість для сприйняття; тотожність сюжетної лінії особистому досвіду і життю дошкільника; наявність моральних задумів та ідей; наявність емоційно-почуттєвої складової казки. Метою дослідження є розробка й перевірка експериментальної методики формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки. Методика включає в себе реалізацію таких етапів: пізнавально-мотиваційний (формування уявлень про норми і правила моральної поведінки, розуміння мотивів поведінки героїв); почуттєво-оціночний (виховання моральних переживань і почуттів, формування умінь емпатії та рефлексії); діяльнісних (формування внутрішньої потреби у моральних вчинках та діях, уміння зіставляти поведінку героїв із власною).

Ключові слова: моральні вчинки та дії, авторська дидактична казка, діти 5-6 років.

Актуальність дослідження Важливість морального виховання підростаючого покоління була й залишається актуальною в усі періоди розвитку суспільства. Значимість морального аспекту в освітньому процесі визначають виклики та ризики сучасного суспільства, нестабільність економічних й політичних процесів, меркантилізація громадських інтересів, перенасиченість і некерованість інформаційного простору й агресивного середовища. На сучасну освіту покладається завдання допомогти дитині визначити моральні основи й орієнтири власного життя. Розвиток моральної сфери дошкільника являється пріоритетним завданням на етапі дошкільного дитинства. Реалізація цього завдання сприяє набуття початкового досвіду моральної поведінки.

Відповідно до освітнього стандарту на етапі завершення дошкільної освіти дитина повинна проявляти здатність до вольових зусиль, слідування соціальним нормам поведінки і правилам у різних видах діяльності, у взаєминах з дорослими і однолітками. Такі орієнтири спрямованості стандарту зумовлюють пошук дієвих методів і засобів формування моральної поведінки дошкільників [2, 87].

Розділяємо погляди С.Заболоцької, яка розглядає моральну поведінку як специфічний вид людської активності, який мотивується виключно моральними імперативами, визначальною її суттю є безумовне і жертовне творення блага для іншого, глибоке осмислення його переживання, а головною одиницею, «клітинкою» моральної поведінки (діяльності) виступає моральний вчинок [1, 26].

На думку дослідниці, саме у вчинку, у його внутрішній структурі встановлюється єдність суб'єктивних та об'єктивних елементів. Через вчинок виявляється сутність моральної свідомості, рівень внутрішнього прагнення дитини діяти згідно з моральними вимогами [1, 27].

А. Зосимовський запропонував поділ моральних вчинків на власне моральні та репродуктивно-моральні. Власне моральні вчинки ґрунтуються на високоморальних засадах: обов'язок і честь, особиста відповідальність.

Репродуктивно-моральні вчинки ґрунтуються на наслідувально-конформних, навіювальних (сугестивних) і бездумно-звичних діях. Вони спонукають та регулюють не особисті переконання, а репродуктивно засвоєні нею моральні погляди і зразки поведінки оточуючих [1, 26].

Ефективність впливу казки на моральне виховання дітей дошкільного віку очевидна. Через образність вона впливає на свідомість дитини, через символи відкладається у підсвідомості, формуючи певні зразки поведінки. Авторська дидактична казка виступає важливим засобом формування моральних вчинків та дій у дітей 5-6 років [5, 172].

У дослідженні спираємося на погляди В.Кизилової, яка виділяє серед функціонально-тематичні різновиди жанру в дитячій літературі ХХ ст. пізнавальні, морально-дидактичні та пригодницько-розважальні казки. Як зазначає дослідниця, морально-дидактичні казки здебільшого мають на меті на яскравих прикладах показати норми взаємин між людьми, боротьбу з несправедливістю, шляхом показу випробувань героїв творів виховати в читача певні моральні якості, затвердити систему суспільних цінностей [3, 37].

З огляду на зазначене, важливим, на наш погляд, є вивчення можливостей використання авторської дидактичної казки для морального виховання дітей 5-6 років в цілому та формування у них моральних дій та вчинків зокрема.

Мета дослідження – полягає розробленні й перевірці експериментальної методики формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки.

У процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

1) охарактеризувати доцільність та особливість використання авторської дидактичної казки в якості засобу формування у дітей 5-6 років моральних дій та вчинків;

2) експериментально обґрунтувати ефективність методики використання авторської дидактичної казки з метою формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років.

Під поняттям «авторська дидактична казка» розуміємо спеціально створену чи пристосовану з метою навчання казку, зміст якої містить зразок поведінки, спонукає дитину до моральних дій та вчинків, розвиває вміння долати негативні поведінкові реакції в різних життєвих ситуаціях. Авторська дидактична казка впливає на розвиток уяви, мислення дитини, сприяє пізнанню нею об'єктивної дійсності, допомагає усвідомити моральний сенс людських вчинків.

Дитина осмислює і емоційно переживає події, які розгортаються в казці під час слухання її та аналізу при допомозі дорослого. Під впливом художньої оповіді у дитини формується уявлення про моральні форми поведінки, визначається ставлення до них, підвищується рівень самосвідомості [4, 67].

Авторською дидактичною казкою може бути самостійно створена дорослим оповідь, що має моральний сенс та спонукає дитину до роздумів, чи схожу життєву ситуацію, яку переживає сама дитина. Водночас така казка може бути відомим літературним твором. Наприклад, казки В.Сухомлинського мають глибокий духовно-моральний сенс та сприяють формуванню найкращих якостей особистості дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє окреслити вимоги до змісту авторської дидактичної казки як засобу формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років.

1. Доступність та легкість для сприйняття; метафоричність представлених художніх героїв, їх яскравість і виразність. Поведінка казкових персонажів може бути як взірцем для наслідування, так і зразком негативної дії.

2. Ідентичність сюжетної лінії особистому досвіду і життю дошкільника, спрямування змісту на конкретику реального життя, вирішення загальнолюдських проблем, передача дитині основних життєвих принципів і закономірностей.

3. Наявність моральних задумів та ідей змісту казки, акценту на проблеми, що транслиують моральні норми та цінності, розвивають навик встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

4. Наявність емоційно-почуттєвої складової казки, що сприяє розвитку умінь співпереживання, розуміння емоційного стану інших. Емоційна чуйність на життєву ситуацію робить сприйняття казки більш цікавим і зрозумілим.

Таким чином, авторська дидактична казка може бути успішно використана в роботі з дітьми 5-6 років з метою формування їх моральних дій та вчинків, оскільки вона надає можливість дітям розрізняти добро і зло, аналізувати моральні ситуації, оцінити поведінку літературних героїв та зіставляти її із власною, засвоїти моральні норми поведінки, розвивати емпатію та рефлексію.

Методи дослідження. Усіх респондентів було поділено на 2 групи: експериментальна (ЕГ) і контрольна (КГ). На діагностувальному етапі було задіяно 25 дітей 5-6 років закладу дошкільної освіти ясла-садок комбінованого типу №12 міста Умань, Черкаської області.

Для оцінювання стану сформованості у дітей 5-6 років моральних дій та вчинків визначено *поведінковий* критерій із показниками (рівень сформованості уявлень про норми і правила моральної поведінки, розуміння мотивів поведінки героїв; ступінь сформованості умінь співпереживати та розуміти емоційний стан героїв; самостійності при зіставленні поведінки героїв із загальнолюдськими нормами та правилами; рівень готовності до активних моральних дій, вчинків та проявів).

Визначення рівнів сформованості моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років згідно з виділеними критеріями і показниками. До кожного показника розроблено діагностичні методики і критерії оцінювання.

Так, діти 5-6 років з *високим рівнем* сформованості моральних дій та вчинків виявляють чіткість і диференціацію при характеристиці норм і правил моральної поведінки; здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діями, вчинками героїв; уміння аналізувати мотиви поведінки героїв; спроможність до співпереживання героям, розуміння їх емоційного стану, проявляють самостійність при зіставленні поведінки героїв із

1	Рівень сформованості уявлень про норми і правила моральної поведінки, розуміння мотивів поведінки героїв.	7,4 -	7 -	25	26,6	34,6	35	33	31,4
2	Ступінь сформованості умінь до співпереживання та емоційного відчуття іншого	7	6,2-	22	23,6	46,5	48,9	24,5	21,3
3	Міра самостійності при порівнянні моральної поведінки головних героїв із власною	6,2	6,5	28	29,7	45,4	46,2	20,4	17,6
4	Рівень готовності до активних моральних дій, вчинків та проявів	4,2	5,2	25,2	29,2	47,4	45,2	23,2	20,4
	Середнє значення	6,2	6,1	25	27,4	43,5	43,8	25,3	22,7

Як засвідчують результати дослідження, високий рівень сформованості моральних дій та вчинків за поведінковим критерієм виявили 6,2 % дітей 5-6 років (ЕГ), 6,1 % дітей (КГ). Вони чітко характеризують норми і правила моральної поведінки; здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між діями, вчинками героїв; володіють уміннями аналізувати мотиви поведінки героїв; спроможні до співпереживання героям, розуміння їх емоційного стану, готові до активних моральних дій, вчинків та проявів у життєвому досвіді. Достатній рівень виявили 25 % дітей (ЕГ), 27,4 % дітей (КГ). Вони характеризують моральні норми і правила поведінки, при допомозі дорослого аналізують мотиви поведінки героїв; здатні до співчуття тим героям, які їм подобаються, характеризують їх емоційний стан при незначній допомозі дорослого. Більшість старших дошкільників показали середній рівень сформованості моральних дій та вчинків, а саме: 43,5 % дітей (ЕГ), 43,8 % дітей (КГ). Вони поверхово характеризують норми і правила моральної поведінки, не спроможні до аргументованого морального судження, не завжди розуміють мотиви поведінки героїв; здатні до співпереживання, однак складно зіставляють поведінку героїв із загальнолюдськими нормами та правилами; не завжди готові перенести зразки моральної поведінки героїв на власний життєвий досвід. Досить значна частина дітей 5-6 років, а саме: 25,3 % (ЕГ) та 22,7 (КГ) мають низький рівень сформованості моральних дій та вчинків. Їх

характеристика поверхнева, не супроводжується чіткістю та диференціацією. Діти важко зіставляють поведінку героїв із власною навіть при допомозі дорослих, неспроможні встановити причинно-наслідкові зв'язки між діями та вчинками.

Аналіз дослідно-експериментальної роботи дозволяє констатувати, що у більшості дітей 5-6 років накопичено певний запас знань про норми та правила моральної поведінки, проте інтерес до моральних дій та вчинків носить ситуативний і нестійкий характер. Вихованці не завжди можуть пояснити мотиви поведінки героїв, їм важко вдається перенести зразок поведінки літературного героя на власний життєвий досвід.

Результати дослідження

Здійснюючи експериментальну роботу, виходили з припущення, що авторська дидактична казка виступає одним з ефективних засобів морального виховання дітей 5-6 років, формування у них моральних дій та вчинків якщо створені умови успішності застосування методики роботи із таким типом казок в умовах закладу дошкільної освіти чи сім'ї.

Подальшим напрямом нашого дослідження було розробка методики формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки. До головних педагогічних умов успішності застосування методики відносимо поетапне використання авторської дидактичної казки в роботі з дітьми 5-6 років. В основі методики роботи з авторської дидактичної казкою лежать такі складові: *пізнавально-мотиваційний етап* (мета: формування уявлень про норми і правила моральної поведінки, розуміння мотивів поведінки героїв); *почуттєво-оціночний етап* (мета: виховання моральних переживань і почуттів, формування умінь розуміти почуття іншого); *діяльнісних етап* (мета: формування внутрішньої потреби у моральних вчинках та діях, умінь зіставляти поведінку героїв із власною).

Для успішної реалізації методики використовуються різні форми організації роботи: фронтальні заняття, читання казок поза заняттями, робота по підгрупах, індивідуальна робота з дитиною, спільна робота з батьками,

організація виставок малюнків і виробів за змістом казок, ігри-драматизації та ін.

Методи морального виховання засобами авторської дидактичної казки розділяємо на три групи у залежності від мети використання: 1) методи формування уявлень про норми і правила моральної поведінки (бесіда, пояснення, переконання, приклад дорослого); 2) методи формування умінь співпереживання та емоційного відчуття іншого (ігри-драматизації, ігри-фантазії, розповіді з власного досвіду та ін.); методи формування внутрішньої потреби у моральних вчинках та діях (вправи, доручення, вирішення моральних ситуацій, заохочення та ін.). Усі методи тісно взаємопов'язані та використовуються у ході всіх етапів методики.

Запропонована нами методика передбачає систематичне використання *проблемно-діалогічного методу* через різні види бесід. Цей метод займає провідне місце в роботі з авторської дидактичної казкою, оскільки важливим є зворотній зв'язок з дитиною, її вміння і бажання відповідати на питання, обмірковувати, аналізувати, зіставляти, робити для себе висновки, які згодом зможуть реалізуватися у життєвій практиці.

У роботі з авторською дидактичною казкою використовуються такі види бесіди: вступна, бесіда за змістом, бесіда-роздуми, репродуктивна бесіда, підсумкова бесіда. Так, *вступна бесіда* допомагає налаштувати дітей до прослуховування казки, ознайомити їх із автором та цільовим спрямуванням тексту. Під час *бесіди за змістом казки* здійснюється аналіз моральної ситуації, поведінки героїв, мотиви їх вчинків, емоційного стану. *Бесіда-роздум* допомагає віднайти подібні ситуації із життєвого досвіду дітей, порівняти поведінку героїв із власною, осмислити власні емоції. *Репродуктивна бесіда* сприяє повторенню засвоєного матеріалу, відтворення уже знайомих уявлень про моральні норми та правила поведінки. Під час *заключної бесіди* дорослий з дітьми підсумовує засвоєний матеріал.

Із метою перевірки ефективності експериментальної методики формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобом авторської дидактичної казки здійснено початковий (ПЗ) та кінцевий (КЗ) зрізи.

Для визначення рівнів сформованості моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років були використані повторно діагностичні методики.

Результати діагностування рівнів сформованості моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років за поведінковим критерієм до початку експериментальної роботи та після її завершення представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Узагальнені результати розподілу студентів ЕГ і КГ за рівнями сформованості моральних дій та вчинків на початку експерименту (ПЗ) та після впровадження експериментальної методики (КЗ)

Критерії	Зрізи	Кількість дітей 5-6 років, %							
		Експериментальна група				Контрольна група			
		Рівні сформованості							
		В	Д	С	Н	В	Д	С	Н
поведінкою	ПЗ	6,2	25	43,5	25,3	6,1	27,4	43,8	22,7
	КЗ	24,0	47,2	23,9	4,9	7,4	26,2	43,2	23,2

Як бачимо, у дітей 5-6 років експериментальної групи, на відміну від дітей контрольної групи, прослідковується більш високий показник сформованості моральних дій та вчинків. Діти експериментальної групи значно розширили та закріпили уявлення про моральні норми і правила поведінки, навчилися оцінювати та зіставляти поведінку героїв із загальнолюдськими нормами, набули вміння співпереживати, розуміти емоційний стан героїв, розуміти мотиви їх вчинків.

Зазначимо, що робота з авторською дидактичною казкою з дітьми експериментальної та контрольної груп супроводжувався значним інтересом й емоційною захопленістю. Однак, дітям контрольної групи важко вдавалося

охарактеризувати моральну ситуацію, мотив вчинків головних героїв, встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між вчинками та моральною ситуацією.

Результати дослідження дозволяють констатувати динаміку формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки у експериментальній групі.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати про ефективність процесу формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки, що засвідчує вирішення поставлених завдань дослідження.

У процесі теоретичного аналізу, узагальнення психолого-педагогічної літератури та результатів дослідно-експериментальної роботи нами обґрунтовано доцільність використання авторської дидактичної казки при моральному вихованні дітей 5-6 років та визначено вимоги до підбору таких казок у якості засобу формування їх моральної поведінки.

Педагогічний потенціал використання авторської дидактичної казки як засобу розвитку моральної поведінки розкривається через визначення її як літературного твору, що відображає предметну та соціальну навколишню дійсність. Водночас зміст казки має відповідати вимогам, що дозволяють їй виступати в якості засобу морального виховання, а саме: доступність та легкість для сприйняття; тотожність сюжетної лінії особистому досвіду і життю дошкільника; наявність моральних задумів та ідей; наявність емоційно-почуттєвої складової казки.

Авторська дидактична казка виступає своєрідним стимулом пробудження морально-емоційної чуйності дітей, що супроводжується усвідомленням і співпереживанням та проявляється у перенесенні знань у реальне життя.

У процесі експериментально-дослідного етапу дослідження нами експериментально обґрунтовано ефективність методики роботи з авторською дидактичною казкою з метою формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років. Методика включає в себе реалізацію таких етапів: пізнавально-

мотиваційний (формування уявлень про норми і правила моральної поведінки, розуміння мотивів поведінки героїв); почуттєво-оціночний (виховання моральних переживань і почуттів, формування умінь емпатії та рефлексії); діяльнісних (формування внутрішньої потреби у моральних вчинках та діях, уміння зіставляти поведінку героїв із власною).

Результати експериментально-дослідної роботи виявили динаміку формування моральних дій та вчинків у дітей 5-6 років засобами авторської дидактичної казки у експериментальній групі, що дозволяє стверджувати про ефективність запропонованої методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Заболоцька Світлана Ігорівна - дис.. канд. психол.: 19.00.07 / – Дрогобич, 2013. – 258 с.

2. Іщенко Л. В., Орос І. І., Ляховець О. О. Психолого-педагогічна діагностика готовності майбутнього вихователя до формування творчої особистості дошкільника // Наука і освіта. – 2017. – №10. – 82-89.

3. Кизилова В. В. Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс: навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. В. Кизилова. – Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет ім. Т. Шевченка», 2015. – 236 с.

4. Короткова Л. Д. Духовно-нравственное воспитание детей дошкольного и младшего школьного возраста средствами авторской сказки /Монография - М.: ЦТЛ, - 2006 - 167 с.

5. Кушнір В.М. , Сопівник Р. В. , Пижик І. Формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів // Наука і освіта. – 2017. – №10. – 170-175.